

דקדוק משווה

מילות היחס בעברית וברוסית¹

אירנה בלנקי

מאמר זה דן בחילופי מילות היחס 'על'/'ב' ו'על'/'ל' לציון מקום וכיוון בעברית הכתובה בת-זמננו ובחילופי מילות היחס המקבילות להן «[na] ha»/[v] ברוסית, במטרה למצוא התניה תחבירית, סמנטית או פרגמטית להופעתן ולהצביע על המגמות המשותפות בבחירת מילת היחס בשתי השפות מחד, ועל השוני ביניהן מאידך.

0. מבוא

מטרת המחקר המוצג כאן הייתה למצוא התניות שונות להופעתה של מילת היחס 'על' לציון מקום וכיוון בהשוואה למילות יחס אחרות העשויות להמירה בעברית הכתובה בת-זמננו. במאמר זה נתמקד בחילופי מילות היחס 'על'/'ב' ו'על'/'ל' בעברית ובחילופי מילות היחס המקבילות להן «[na] ha»/[v] ברוסית, במטרה להצביע על המגמות המשותפות בבחירת מילת היחס בשתי השפות מחד, ועל השוני ביניהן מאידך.² בעברית שימושיה של מילת היחס 'על' נידונו אצל צדקה (1974, 1977 ו-1978), אפק וכהנמן (תשמ"ה), שורק (1999) ואלון (2001). דיון מפורט במילות היחס 'על'/'ב'/'אל'/'ל' לציון כיוון המבט, המשלימות פועלי הסתכלות למיניהם, נעשה אצל בלנקי (2005). תיאור מקיף של כל מילות היחס ברוסית ניתן אצל וינוגרדוב (1960 ו-1972) ואצל שוודובה

אירנה בלנקי היא מרצה ללשון העברית במכללת סמינר הקיבוצים ודוקטורנטית בחוג ללשון העברית באוניברסיטת תל-אביב.

תחומי התמחותה: תחביר, סמנטיקה ופרגמטיקה של לשון חז"ל ושל העברית החדשה; דקדוק משווה (עברית – רוסית).

¹ מאמר זה מתבסס על עבודת המוסמך שלי (בלנקי, 2003):

<http://www.daat.ac.il/daat/sifrut/mekomit/tohen-2.htm>

כאן המקום להביע את תודתי הכבה לד"ר אסתר בורוכובסקי, שהייתה המנחה שלי, וכן לד"ר יצחק צדקה, לד"ר ברוך פודולסקי ולד"ר פנינה טרומר על עזרתם הנדיבה בכתיבת מחקר זה.

² הקורפוס לבדיקה כלל מעל 600 דוגמאות אותנטיות מלשון כתובה (עברית ורוסית) מז'אנרים אחדים, כגון כתיבה עיונית, ספרות מודרנית, מילונים, שפה מנהלית וכדומה.

(1970). המחקר ההשוואתי-טיפולוגי בתחום מילות יחס הרלוונטי לדיונונו, הוא מחקרה של אילולה (1995) והוא דן בחילופי «Ha» [na]/«B» [v] מרחביות **ברוסית** (= 'על'/'ב') ובמקבילות שלהן **בפינית**.³

1. מילת היחס 'על' המשמשת לציון מקום

מילת היחס 'על' היא אחת ממילות היחס המרחביות (spatial). משמעותה היסודית היא ציון היחס בין שני עצמים שאחד מהם ממוקם על משטחו העליון של השני. יחס זה מאופיין לרוב בקיום מגע פיזי (contact) בין שניהם. זוהי גם משמעותה היסודית של מילת היחס «Ha» ברוסית.

להלן נמיינ את הופעותיהם של צירופי היחס עם 'על' על-פי **עיקרון פרדיגמטי**: נבחן לא רק את מעמדן של 'על' ו- «Ha», אלא גם את מעמדן של מילות היחס 'ב'- ו- «B» העשויות להמירן בהתאם.

1.1 חילופי 'על'/'ב'- הקשורים בטיבו של המקום

בדיקתנו העלתה כי בעברית, ברוסית ואף באנגלית ההתניות הבסיסיות לחילופים מסוג זה מושפעות ברוב המקרים מטיבו של המקום, דהיינו מצורתו ההנדסית, מממדיו וכדומה. ההבדל הבולט בין תפיסת היחס 'על'/'ב'- בעברית (ראה סעיף 1.1.1) ותפיסת היחס «B»/«Ha» ברוסית (ראה סעיף 1.1.2) מחד ובין תפיסת היחס 'at'/'in'/'on' באנגלית מאידך הוא בכך שבשתיים הראשונות המערכת היא דו-איברית (בינארית), ואילו באנגלית היא תלת-איברית. ההקבלה שניתן לעשות, ההולמת ברוב המקרים, תיראה כך:

היחס המרחבי	עברית	רוסית	אנגלית
contact	'על'	«Ha»	'on'
inclusion	'ב'-	«B»	'in'
general place	'ב'- (לעתים 'על')	«B», «Ha»	'at', 'in'

1.1.1 תפיסת היחס 'על'/'ב'- בעברית

³ סקירה מלאה של המחקרים שנעשו על מילות יחס בעברית ובשפות אחרות ודיון מפורט בחילופי מילת היחס 'על' ביעל-פניי/על-גביי/מעל/אלי ובחילופי מילות היחס המקבילות להן ברוסית ראה אצל בלנקי (2003).

כמו שכבר צוין, מילת היחס 'על' מסמנת את היחס בין העצם ובין מקום הימצאותו, המוגדר לרוב מבחינת ממדיו - משטח עליון דו-ממדי (surface):

(1) [...] **נחתי על הספה** בסלון, ואחר הצהריים חיבקתי את בתי בשער גן הילדים (שטיגליץ, 30).

(2) 'רוצים **לשתות** משהו **על העץ**?' שאלתי אחרי חצי דקה (שטיגליץ, 99).

(3) 'תשמרי עליכם', היא **טפחה על בטנה** (שטיגליץ, 37).

(4) הנער הפצוע **נשען על כתף חברו** ודידה אל המרפאה (שוויקה).

(5) שבע ורבע, הראה **השעון על הקיר** שממולי (שטיגליץ, 67).

(6) [...] אולי גם אימא שלו **התנדנדה על איזה גג** כשרזי היה בבטן שלה [...] (שטיגליץ, 65).

היות שבמשפטים הנזכרים לעיל מקומו של העצם הוא דו-ממדי (משטח ולא מקום בעל נפח), המרת צירופי יחס עם 'על' בצירופי יחס עם 'ב-' תגרום לשינוי המשמעות / גון המשמעות (כמו במשפטים 5 ו-6) או למשמעות בלתי מתקבלת על הדעת (כמו במשפטים 1 - 4). כך אם אנו ממירים את מילת היחס 'על' במילת היחס 'ב-' במשפט (5):

'(5) שבע ורבע, הראה **השעון בקיר** שממולי.'

מתקבלת התחושה שמיקומו של השעון הוא בתוך הקיר, בחלקו הפנימי, ואז הוא יכול להיות גם בלתי נראה לעין. כלומר, שימוש זה פחות רווח בשפה, לפיכך אין ההמרה ב'ב-' מקובלת כאן, לפי דעתנו.

להלן נבצע את ההמרה במשפט (6):

'(6) [...] אולי גם אימא שלו **התנדנדה באיזה גג** כשרזי היה בבטן שלה" [...]

נראה לנו כי אין לטעון כאן שהמשפט הזה הוא בלתי אפשרי בלשון. עם זאת ברור כי אין להבין אותו כך שהגג הוא מקום סגור ופעולת ההתנדנדות מתרחשת בתוכו. הפונקציה היחידה שיש למשפט הזה היא ציון המקום הכללי להתרחשות המובעת בפועל, ולצורך כך נבחרת מילת היחס 'ב-'. כלומר ההבדל בין **התנדנדה על איזה גג** ובין **התנדנדה באיזה גג** הוא פרגמטי: במקרה הראשון הזרקור מופנה אל המשטח העליון, ואילו במקרה השני – אל המקום הכללי.

לעומת זאת, ההמרה במשפט (2), למשל:

*(2) 'אתם רוצים **לשתות** משהו **בעץ**?' שאלתי אחרי חצי דקה.

היא בלתי אפשרית, מכיוון שאי אפשר לשתות משהו בעץ, אלא אם כן מתכוונים

לפתח פנימי בתוך העץ שבו מתבצעת הפעולה או שבו ממוקם העצם.

אם נעיין בשימושיה של מילת היחס 'ב-', ניווכח לדעת כי היא מצביעה על היחס

הלוקטיווי בשני מקרים:

1. כשהמקום נתפס כמקום כללי, פתוח לרוב וגבולותיו אינם תמיד ברורים

ומוגדרים מבחינת ממדיו, כגון מקום המסומן בצירופי היחס במשפטים (7) - (9): **בגן עירוני, בשער גן הילדים, בתחנת אוטובוס**. צורתו ההנדסית של המקום כאן אינה ברורה לחלוטין. הוא יכול להיתפס הן כמקום פתוח שבו מתבצעת ההתרחשות, הן כמקום סגור בעל נפח.

2. כשהמקום הוא לרוב תלת-ממדי סגור (medium) וגבולותיו מוגדרים. במקרה

זה מילת היחס 'ב-' מקבלת את משמעותה של 'בתוך', והיחס הלוקטיווי המובע באמצעותה הוא היחס בין העצם ובין חלקו הפנימי של המקום (inclusion), כגון בצירופי היחס במשפטים (8) - (11): **בסלון, במסעדה, בבית, בחדר**. להלן הדוגמאות:
(7) "היא **בגן עירוני**, לא? אז איך יש לך מפתח לשער?" הוא שאל (שטיגליץ, 27).
(8) [...] **נחתי על הספה בסלון**, ואחר-הצהריים **חיבקתי** את בתי **בשער גן הילדים** (שטיגליץ, 30).

(9) [...] אבל גם אם מישהו היה מספר לי שהוא **פגש** מישהי **בתחנת אוטובוס**, הלך איתה לסרט, אכל איתה **במסעדה** והזמין אותה אליו הביתה לא הייתי מאמין (שטיגליץ, 65).

(10) המשטרה פתרה את לבטיה כאשר אנשיה **הופיעו בבית** ובידיהם צו חיפוש (לפיד, 196).

(11) כשהיו מוציאים אותו מעריסתו **ומניחים אותו בחדר אחר**, הייתי נמנעת מלהיכנס אליו או אפילו לעבור דרכו (ברנדס, 101).
במשפטים (7) - (11) מילת היחס 'ב-' אינה ניתנת להמרה במילת היחס 'על', מסיבה פשוטה שממדי המקומות בהם אינם דו-ממדיים ואף אינם עשויים להיתפס כדו-ממדיים.

בדיקתנו העלתה כי אם מדובר בדבר שהוא משטח או שנתפס בתודעתנו כמשטח (דף, עץ, קיר, ספסל, רצפה, גג, הר וכד'), נשתמש במילת היחס 'על', אך אם מדובר בדבר בעל נפח, תלת-ממדי או במקום הנתפס כמקום כללי, פתוח לרוב וגבולותיו אינם תמיד ברורים ומוגדרים מבחינת ממדיו (סלון, גן, חדר, מדינה, תחנת אוטובוס וכד'), נשתמש במילת היחס 'ב-'.

מעניין הוא שיש הרבה עצמים בעולם שיכולים להיתפס הן כדו-ממדיים הן כתלת-

ממדיים, ואז משמעות המבע משתנה עם שינוי מילת היחס:

(12) [...] **בארון הבגדים ובשידה הרעועה לא מצאה** דבר חוץ מכמה פריטי לבוש (אדם וחיה 3, 12).

(13) [...] ובו [בחדר] שידה עתיקה ועליה אגרטל עם זר של פרחי שדה טריים (אדם וחיה 15, 3).

מיקומם של העצמים בשני המשפטים שונה לחלוטין: ב- (12) כמה פריטי לבוש ממוקמים בתוך הארון ובתוך השידה שהם עצמים תלת-ממדיים. לעומת זאת, ב- (13) אגרטל עם זר של פרחי שדה טריים נמצא על משטחה העליון הדו-ממדי של השידה התלת-ממדית.

1.1.2 תפיסת היחס «в»/«на» (=על/ב-) ברוסית

1.1.2.1 השימושים הדומים לעברית

כמו שהזכרנו לעיל, הבחנה דומה לזו שראינו בעברית קיימת גם ברוסית: גם ברוסית נבחרת מילת היחס בהתאם לטיבו הצורני של המקום:

(14) Когда княгиня вошла к ним, они рядом **сидели на сундуке** [...] (Анна Каренина, 13).

= כאשר הנסיכה נכנסה אליהם, הם ישבו זה ליד זה על הארגז [...] (אנה קרנינה, 13).
(15) Футляр **лежал в сундуке**, где я держал деловые бумаги (Набоков, 75).

= הנרתיק היה מונח בארגז, במקום שהחזקתי מסמכים (נבוקוב, 75).
במשפט (14) הימצאותם של האנשים היא על חלקו העליון של הארגז, ואילו במשפט (15) מיקומם של המסמכים הוא בתוך הארגז. והשווה הבחנה בין משפט (12) לבין משפט (13) בעברית.

במשפטים (16) ו- (17) המרתה של מילת היחס «на» (=על) במילת היחס «в» (=ב-) ברוסית היא בלתי אפשרית, מאותה סיבה שהזכרנו למעלה בנוגע למשפטים (1) – (4) בעברית:

(16) Вкруг её стоит грозная стража, **на плечах** топорики **держат** (О рыбаке, 420).

= מסביבה עומדים המאבטחים המפחידים, והם מחזיקים גרזנים על כתפיהם (על הדייג, 420).

(17) Я **положил на стол** свой тяжёлый бумажный мешок и несколько секунд стоял [...] (Набоков, 174).

= הנחתי על השולחן את שק הנייר הכבד שלי וכמה דקות עמדתי [...] (נבוקוב,

(174).

מצאנו כי בדומה לשימושיה של מילת היחס 'ב-' בעברית (ראה סעיף 1.1.1) גם ברוסית מילת היחס «в» המקבילה לה, משמשת לסימון שתי פונקציות לוקטיוויות: ציון מקום כללי, שטח רחב או אזור (כמו במשפט 18) וציון היחס בין עצם ובין המקום הסגור שבתוכו הוא נמצא (כמו במשפט 19).

לפיכך מילת היחס «в» (= 'ב-') אינה ניתנת להמרה במילת היחס «на» (= 'על'), מסיבה שראינו בעברית במשפטים (7) – (11): ממדי המקומות כאן אינם דו-ממדיים ואף אינם עשויים להיתפס כדו-ממדיים:

(18) А теперь, в эти безумные, смутные майские дни, **в Париже**, я думаю о России, о **предстоящих съёмках в Москве**, [...] (Влади, 13).

= ועכשיו, בימים המטורפים האלה במאי, **בפריס**, אני חושבת על רוסיה, על הפקות הסרטים העתידיות **במוסקוה**, [...] (ולאדי, 13).

(19) **В церкви** никого **не было**, кроме нищего солдата, двух старушек и церковнослужителей (Анна Каренина, 5).

= **בכנסייה לא היה** אף אחד, חוץ מהחייל העני, שתי קשישות וכמרים (אנה קרנינה, 5).

1.1.2.2 השימושים הייחודיים ברוסית

לאחר בדיקה מקיפה התברר אפוא כי קיימים גם הבדלים בשימושיהן של מילות היחס הנדונות בין עברית לרוסית. בדוגמאות שתוצגנה להלן בעברית משמשת מילת היחס 'ב-' (להוציא משפט 26) שבו ניתן לתרגם את מילת היחס «на» ב'על', ואילו ברוסית באותם מקרים תבוא מילת היחס המקבילה ל'על' או מילות יחס המקבילות הן ל'על' הן ל'ב-'. נמיינ את שימושיהן של «на» (= 'על') ו-«в» (= 'ב-') לכמה קטגוריות אופייניות. תחילה נדגים את הקבוצות הסמנטיות שבהן **שתי מילות היחס הללו באות בתפוצה משלימה**, כלומר כל מילת יחס מתחברת ל**לקסמה מסוימת** שלפניה רק מילת יחס אחת אפשרית (סעיפים א – ג להלן).

א. כשמדובר בשטח המהווה מקום התרחשות מסוימת שאינו נתפס בהכרח כמשטח:

להלן נדגים את הלקסמות שלפניהן מופיעה מילת היחס «на»:

(20) Селуянов в светлом лёгком костюме беззаботно **покуривал на улице** перед дверью [...] (Маринина, 182).

= סלויינוב בחליפה הבהירה הקלה היה מעשן ("על הרחוב")⁴ ברחוב לפני הדלת בלי דאגה (מרינינה, 182).

להלן הדוגמה ללקסמה שלפניה מופיעה מילת היחס «в» (כמו בעברית, והשווה גם סעיף 1.1.2.1):

(21) Она знала, что у Левина есть **дело в деревне**, которое он любит (Анна Каренина, 4).

= היא ידעה כי ללוין יש עיסוק בכפר, שהוא מאוד אוהב (אנה קרנינה, 4).

ב. לפני שמות ערים, מדינות ואזורים גיאוגרפיים:

לפני רוב הלקסמות בקטגוריה זו מופיעה מילת היחס «в» (כמו בעברית, והשווה גם סעיף 1.1.2.1):

(22) Расцвет музыкальной культуры в 19 веке был подготовлен всем ходом **развития её в России** (Смирнова, 3).

= **התפתחותה** של התרבות המוסיקלית ברוסיה במאה ה-19 היא שהביאה לפריחתה (סמירנובה, 3).

בקטגוריה זו ישנן לקסמות מעטות שלפניהן מופיעה מילת היחס «на»:

(23) Д.С. Бортнянский **родился** в 1751 году **на Украине** [...]
(Смирнова, 6).

= ד.ס. בורטניאנסקי **נולד** בשנת 1751 ("על אוקראינה") באוקראינה [...] (סמירנובה, 6).

ג. כשיש צורך לסמן בו-זמנית הן את מקום ההתרחשות שבגבולותיו מתרחשת פעולה כלשהי, הן את השתתפות פעילה או סבילה של האובייקט באותה ההתרחשות:
במשפט (24), למשל, שתי מילות היחס «на» ו-«в» (ששימושה כאן הוא כמו בעברית, והשווה גם סעיף 1.1.2.1) מופיעות לפני לקסמות שונות:

(24) Он **поёт** перед студентами, рабочими, **на заводах, в университетах, в различных организациях** (Влади, 108).

= הוא **שר** בפני הסטודנטים, בפני הפועלים, ("על המפעלים") במפעלים,

באוניברסיטאות, בארגונים השונים (ולאדי, 108).

⁴ מכאן ואילך, כאשר התרגום המילולי של מילת היחס הרוסית יהיה שונה מהתרגום המקובל בעברית, הוא יצוין במירכאות בסוגריים בכתב נטוי.

ישנן קטגוריות שבהן לפני כל הלקסמות משמשת מילת היחס «на» (סעיפים ד – ו להלן).

ד. לפני שמות המקומות שהם הרים ונהרות:

(25) П.И. Чайковский **родился** 25 апреля 1840 года **на Урале** в небольшом городе Воткинске, где его отец, горный инженер, был директором завода (Смирнова, 107).

= פ"א צ'ייקובסקי נולד ב- 25 באפריל בשנת 1840 ("על האורל") **באורל** בעיר הקטנה ווטקינסק, במקום שאביו, מהנדס מכרות, היה מנהל המפעל (סמירנובה, 107).

(26) Этот стяг был свидетелем **многих русских побед** [...] **на Дунае** [...] (Ладинский 2, 266).

= הדגל הזה העיד על הרבה ניצחונות רוסיים [...] **על שפת הדנובה** (לדינסקי 2, 266).
ה. לפני רוחות השמים:

(27) **На востоке** ослепительно **заблестало** солнце (Ладинский 1, 382).

= ("על המזרח") **במזרח** השמש התחילה לזרוח (נורא חזק) (לדינסקי 1, 382).

ו. כשיש צורך לסמן בו-זמנית הן את מקום ההתרחשות והן את זמנה:

(28) В 1976 году труппа получила гран-при за **представление «Гамлета» на**

фестивале в Битеве в Югославии (Влади, 108).

= בשנת 1976 הצוות קיבל פרס עליון על ההצגה של "המלט" ("על הפסטיבל") **בפסטיבל** בביטב ביוגוסלביה (ולאדי, 108).

(29) [...] А ты и Юрик **будете гулять на свадьбе** (Маринина, 149).

= [...] ואילו אתה ויוריק **תבלו** ("על החתונה") **בחתונה** (מרינינה, 149).

בהסתמך על מגוון רב של דוגמאות שנבדקו, ניתן לטעון כי:

1. בקטגוריות א - ג שנמנו לעיל משמשות שתי מילות היחס בתפוצה משלימה. המסקנה שאפשר להגיע אליה היא כי ישנם שני גורמים המשפיעים על הבחירה במילת היחס, והם כרוכים אחד ברעהו:

➤ **הגורם הסמנטי:** הופעתה של מילת היחס מוכתבת על-ידי קטגוריה סמנטית

מסוימת שאליה היא שייכת.

➤ **הגורם הלקסיקאלי:** מילות יחס נדונות מתחברות ללקסמות ספציפיות בתוך

קטגוריות סמנטיות הנ"ל.

2. בקטגוריות ד - ו שנמנו לעיל משמשת מילת היחס «הא», המקבילה ל'על' העברית. המסקנה היא כי כאן **הגורם הסמנטי** הוא הגורם היחיד המשפיע על הבחירה במילת היחס. כלומר הופעתה מוכתבת על-ידי קטגוריה סמנטית שאליה היא שייכת ותו לא.
3. ניתן לראות כי מילת היחס «הא» משמשת במקרים רבים לציון מקום ההתרחשות שאינו משטח.

2. מילת היחס 'על' המשמשת לציון כיוון

כבר בלשון המקרא אנו מוצאים את מילת היחס 'על' במשמעות זהה לזו של 'אל':

- **ואפנה על ימין ועל שמאל** (בראשית כד, 49).

- **ואלכה וירדתי על ההרים** (שופטים יא, 37).

2.1. תפיסת היחס 'על'/'ל' בעברית

להלן נדגים את מספר המשפטים האופייניים מהקורפוס שלנו, שבהם צירופי יחס עם 'על' וצירופי יחס עם 'ל' משלימים את פועלי התנועה:

(30) הפעם לא **השלכתי** את גופי **על הרצפה** [...] (שטיגליץ, 11).

(31) התחשק לה מאוד **לשפוך עליו** את השוקו הרוחח (לפיד, 20).

(32) שרבטתי את הנוסח הקבוע שלי על כרטיס הברכה [...], **ועליתי למשרדו** (שטיגליץ, 29).

מן הבדיקה שערכנו עולה כי ממדיו של מקום היעד עשויים להשפיע על הבחירה במילת היחס של הכיוון. כאשר מקום היעד הוא דו-ממדי או נתפס כמשטח עליון של העצם המשמש מקום, תיבחר לרוב מילת היחס 'על'. במקרה זה המגע בין העצם הנע ובין מקום היעד הוא הכרחי. לעומת זאת כאשר מקום היעד הוא תלת-ממדי, כלומר מקום סגור או אזור, ברוב המקרים תשמש מילת היחס 'ל'. אף יחס זה מאופיין לרוב בקיום מגע פיזי בין העצם הנע ובין מקום יעדו. ניתן אולי לומר כי שימוש זה של מילת היחס 'ל' נובע במידה מסוימת ממשמעותה הבסיסית של מילת היחס 'ב' המסמנת, כפי שכבר נאמר, את היחס המרחבי בין עצם ובין המקום שבתוכו הוא נמצא. כך ניתן להניח שבמקרים לא מעטים מילת היחס 'על' לציון מקום באה בתפוצה משלימה עם מילת היחס 'ב' מחד גיסא, ובתפוצה משלימה עם מילת היחס 'ל' בסמנה את הכיוון למקום היעד מאידך גיסא. הניגוד האחרון מתבטא בכך שמילת היחס 'על' משמשת לציון הכיוון כלפי המשטח העליון של מקום היעד, ואילו מילת היחס 'ל' - לציון הכיוון

לתוך חלקו הפנימי של מקום היעד או למקום היעד הכללי. יצוין כי מילת היחס 'ל-' תשמש כאשר המיקוד יהיה על התנועה עצמה.

2.2 תפיסת היחס «в»/«на» (= 'על'/'ב-') ברוסית

2.2.1 השימושים הדומים לעברית

ניתן להניח כי בדומה לשימושיה של מילת היחס 'על' בעברית, הדובר יבחר במילת היחס «на» ברוסית כשירצה להפנות את הזרקור אל מקום היעד, שהוא לרוב מהווה משטח עליון של העצם. במקרה זה המגע בין העצם הנע ובין מקום היעד הוא הכרחי:

(33) Они **взбежали на** круглый холм (Грамматика, 652).

= הם טיפסו על התל העגול (הדקדוק, 652).

בדומה לשימושיה של מילת היחס 'ל-' בעברית מילת היחס «в» ברוסית נבחרת בשני המקרים הבאים:

א. להבעת כיוון הפעולה לתוך מקום יעד בעל גבולות, לרוב לאזור מסוים (כמו

בעברית):

(34) В конце сентября я **возвращаюсь в** Москву (Влади, 115).

= בסוף ספטמבר אני חוזרת למוסקווה (ולאדי, 115).

(35) Мы **приезжаем в** небольшую деревню (Влади, 105).

= אנו באים לכפר קטן (ולאדי, 105).

ב. להבעת כיוון הפעולה לחלקו הפנימי של מקום היעד שהוא בעל נפח (כמו

בעברית):

(36) Раз он **в море** закинул невод, - пришёл невод с одною тинной (О рыбачке, 417).

= פעם אחת הוא זרק לים את הרשת, - הרשת הגיעה רק עם הבוע (על הדייג, 417).

חשוב לציין כי מילת היחס המקבילה ל-'ל-' היא «в», אותה מילת היחס המשמשת

להבעת יחסים סטטיים.⁵

2.2.2 השימושים הייחודיים של «на» (= 'על') ברוסית

א. להבעת כיוון הפעולה למקום היעד שהוא בדרך-כלל מקום פתוח:

⁵ זוהי הסיבה המובהקת לכך שעולים חדשים מחבר העמים משתמשים בטעות במילת היחס 'ב-' העברית גם כשמדובר במילת היחס של כיוון יל-'. הם עושים תרגום מילולי משפת האם: *הוא בא בירושלים. במקום: הוא בא לירושלים.

(37) Хозяин и гости пошли на псарный двор [...] (Дубровский, 310).
= בעל הבית והאורחים הלכו ("על חצר הכלבים") לחצר הכלבים [...] (דוברובסקי, 310).

ב. להבעת כיוון הפעולה אל מקום היעד עם גוון של תכלית:

מדובר בפועלי תנועה שהמשלים שלהם אינו מממש את הארגומנט ביחסת המקום, אלא את התכלית שלמענה מתבצעת הפעולה. ברוסית (וגם בעברית) יש חשיבות לאופיו של הצירוף השמני המסמן את מקום היעד, והוא שם מופשט (לרוב שם פעולה).
(38) Отроду не выезжал он на охоту без Дубровского, опытного и тонкого ценителя псовых достоинств [...] (Дубровский, 311).
= מעולם הוא לא יצא ("על הציד") לציד בלי דוברובסקי, שהיה מנוסה בהערכת מעלות הכלבים [...] (דוברובסקי, 311).

ג. להבעת כיוון הפעולה כשמקום היעד הוא אחת מרוחות השמים:

(39) Едем прямо на восток (Словарь 7, 7).
= אנו נוסעים ישר ("על המזרח") למזרח / מזרחה (מילון 7, 7).

ד. להבעת כיוון למקום היעד שאליו מישהו התקרב או שבו משהו התנגש:

(40) Невеста молодая, [...] между тем всё шла да шла и на терем набрела (О царевне, 426).
= הכלה הצעירה, [...] הלכה הרבה זמן עד שהיא נתקלה ("על הטירה") בטירה (על הנסיכה, 426).

3. סיכום

1. לרוב המשמעות הבסיסית של מילת היחס 'על' היא הבעת יחס בין שני עצמים, שאחד מהם ממוקם על המשטח העליון של השני, ויש מגע פיזי בין שניהם. ראינו כי הפונקציה של ציון פני השטח אכן מוצאת את ביטויה הן בשימושיה המקומיים של 'על' והן בשימושיה הכיווניים.

2. במקרים שמילת היחס 'על' בעברית ומילת היחס «на» ברוסית ניתנות להמרה במילות היחס 'ב-'/'ל'- ו-'ב' בהתאם, יש גורמים שונים המשפיעים על הבחירה בהן בשתי השפות. הגורמים **המשותפים לשתי השפות** הם **הגורם הסמנטי** הקשור במיקומו של העצם ביחס למקום ובצורתו ההנדסית של המקום, ו**הגורם הפרגמטי** התלוי בבחירת הדובר, הנובעת מרצונו להבליט חלק מסוים במסר. כמו-כן קיימים הגורמים **האופייניים לרוסית**, והם

הגורם הסמנטי הכרוך בהשתייכות המקום לקטגוריה סמנטית מוגדרת, **והגורם הלקסיקלי** התלוי בהתחברות מילות היחס ללקסמות ספציפיות בתוך קטגוריות סמנטיות מוגדרות.

3. עימתנו את **היקף שימושיהן המרחביים של 'על' ו'ב-ל' בעברית מחד עם היקף שימושיהן המרחביים של «Ha» ו-«B» ברוסית** מאידך. מצאנו שני דברים חשובים:

א. בדומה לתפקידה של **'על' בעברית**, תפקידה של **«Ha» ברוסית** הוא לא רק להביע את היחס הלוקטיווי הסטטי בין עצם ובין מקומו, אלא גם להצביע על היחס הדינמי בין עצם ובין מקום יעדו בפעולת תנועה כלשהי. יצוין כי היקף שימושיה הנ"ל של **«Ha» ברוסית** הוא הרבה יותר רחב מאשר היקף שימושיה של **'על'** לאותן פונקציות **בעברית**.

ב. **ברוסית**, בדומה לשימושיה של **«Ha»**, גם מילת היחס **«B»** משמשת הן להבעת היחס המרחבי הסטטי והן להבעת היחס המרחבי הדינמי. לעומת זאת, **בעברית**, להבעת אותם יחסים משמשות **שתי מילות יחס שונות**: מילת היחס **'ב-ל'** מביעה את היחס הסטטי בין עצם ובין מקום הימצאותו, ואילו מילת היחס **'ל-'** – את היחס הדינמי בין עצם ובין מקום יעדו.

מקורות

אילולה (1995) =

Iloa, Eeva. Spatial Prepositions in Russian and Their Finnish Equivalents, **Russian Linguistics** 19 (2), July, Kluwer Academic Publishers, 1995: 187 – 218.

אלון (2001) = אלון, עמנואל. "החלטנו על המקום על המקום", **דברי המפגש השנתי ה-17 של החוג הישראלי של חברי החברה האירופית לבלשנות** (עמ' 5 – 13), אוניברסיטת תל-אביב, 2001.

אפק וכהנמן (תשמ"ה) = אפק, עדנה. כהנמן, עירא. "מגמות חדשות בתפקודה של המילית **על** בעברית הישראלית", **לשונונו לעם** לו, ב (שמב): 47 – 61, לו, ג – ד (שנג - שנד), 84 – 98, ח-י (שנח - שס), תשמ"ה, 205 – 215.

בלנקי (2003) = בלנקי, אירנה. **'על' "מקומית" ו'על' "כיוונית"**. שימושיה של מילת היחס **'על'** המילונית והמוצרית ושל מילות יחס אחרות הרלוונטיות להופעתה בעברית בת-זמננו – עיון תחבירי, סמנטי ופרגמטי תוך השוואה לרוסית, עבודת מ"א, אוניברסיטת תל-אביב, 2003.

----- (2005) = ----- . "כיוון המבט בעברית – כיצד?", **החינוך וסביבו: שנתון**

מכללת סמינר הקיבוצים, כז, 2005: 297 – 306.

= (1960) וינוגרדוב

Виноградов В.В.. **Грамматика русского языка**, том 1, *Фонетика и морфология*, Издательство Академии Наук СССР, 1960.

= (1972) -----

Виноградов В.В.. **Русский язык**, издательство «Высшая школа», Москва, 1972.

צדקה (1974) = צדקה יצחק. **משלימי הפועל בעברית החדשה**, עבודת מחקר לשם

קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, 1974.

----- (1977) = ----- "הוא כתב על החול על החול על החול", **בלשנות עברית**

חפ"שית 11, 1977: 61 – 111.

----- (1978) = ----- **תחביר המשפט לאור תיאוריות חדשות**, אקדמון, ירושלים,

1978.

= (1970) שוודובה

Грамматика современного русского литературного языка, Академия Наук СССР, Институт русского языка, ответственный редактор Н.Ю. Шведова, Издательство «Наука», Москва, 1970.

שורק (1999) = שורק, נעמה. **מילת היחס 'על' בעברית המקראית. היבטים**

תחביריים, סמנטיים ומילוניים. עבודת מ"א, האוניברסיטה העברית, 1999.

מקורות לדוגמאות בעברית

אדם וחווה 1 - 16 = אורן, רם. **חווה ואדם**, הוצאת קשת, 2000.

ברנדס = ברנדס, יוכי. **הגר**, ידיעות אחרונות וספרי חמד, 1998.

לפיד = לפיד, שולמית. **פיתיון**, בית הוצאה כתר, ירושלים [חסרה שנת הוצאה].

שוויקה = שוויקה, יעקב. **רב-מילים, המילון השלם לעברית החדשה**, סטימצקי /

המרכז לטכנולוגיה חינוכית / ידיעות אחרונות וספרי חמד, 1997.

שטיגליץ = שטיגליץ, אפרת. **רציתי שתשמח בי**, ידיעות אחרונות וספרי חמד, 1998.

מקורות לדוגמאות ברוסית

Анна Каренина = Толстой Л.Н.. **Анна Каренина**, том 2, Ленинград, «Художественная литература», 1967.

אנה קרנינה = טולסטוי, ל.נ.. **אנה קרנינה**, כרך 2, לנינגרד, ספרות יפה, 1967.

- Влади = Влади, М. **Владимир или Прерванный полёт**, Москва, «Прогресс», 1989.
- ולאדי = ולאדי, מ.. **ולאדימיר או מעוף שנקטע**, מוסקווה, קידום, 1989.
- Грамматика = Виноградов В.В.. **Грамматика русского языка**, том 1, *Фонетика и морфология*, Издательство Академии Наук СССР, 1960.
- הדקדוק = וינגרדוב, ו.ו. **דקדוק הלשון הרוסית**, כרך 1, *פונטיקה ומורפולוגיה*, ההוצאה לאור של האקדמיה למדעים ברה"מ, 1960.
- Дубровский = Пушкин А.С.. «Дубровский», **Сочинения в трёх томах**, том 3, Москва, «Художественная литература», 1974, стр. 308 – 373.
- דוברובסקי = פושקין, א.ס. **"דוברובוסקי"**, **יצירות ב-3 כרכים**, כרך 3, מוסקווה, ספרות יפה, 1974, עמ' 308 – 373.
- О рыбаке = ----- . «Сказка о рыбаке и рыбке», -----, том 1, -----, стр. 417 – 422.
- על הדייג = ----- . "האגדה על הדייג ועל הדג", -----, כרך 1, -----, עמ' 417 – 422.
- О царевне = ----- . «Сказка о мёртвой царевне и о семи богатырях», -----, -----, стр. 423- 436.
- על הנסיכה = ----- . "האגדה על הנסיכה המתה ועל שבעת הגיבורים", -----, עמ' 436 – 423.
- Ладинский 1 = Ладинский, Антон. **В дни Каракаллы**, Минск, «Беларусь», 1987.
- לדינסקי 1 = לדינסקי, אנטון. **בימי קראקלה**, מינסק, בלרוס, 1987.
- Ладинский 2 = ----- . **Последний путь Владимира Мономаха**, Минск, «Ураджай», 1987.
- לדינסקי 2 = ----- . **דרכו האחרונה של ולאדימיר מונומך**, מינסק, אוראדז'אי, 1987.
- Маринина = Маринина, Александра. **Призрак музыки**, том 1, Москва, Издательство «ЭКСМО», 2001.
- מרינינה = מרינינה, א. **רוח רפאים של מוסיקה**, כרך 1, מוסקווה, הוצאה לאור "א.ק.ס.מ.או", 2001.

Набоков = Набоков, Владимир. **Лолита**, Москва, Издательско-полиграфическая фирма «Анс-Принт», 1991.

נבוקוב = נבוקוב, ולאדימיר. **לוליטה**, מוסקווה, חברת הוצאה לאור הפוליגרפית "אנס-פרינט", 1991.

Словарь 7 = **Словарь современного русского литературного языка**, том 7, Академия Наук СССР, Институт языкознания, Издательство Академии Наук СССР, Москва – Ленинград, 1958.

מילון 7 = **מילון השפה הרוסית הספרותית המודרנית**, כרך 7, האקדמיה למדעים ברה"מ, מכון לידיעת הלשון, ההוצאה לאור של האקדמיה למדעים ברה"מ, מוסקווה – לנינגרד, 1958.

Смирнова = Смирнова Э.. **Русская музыкальная литература**, Москва, «Музыка», 1987.

סמירנובה = סמירנובה, א.. **ספרות המוסיקה הרוסית**, מוסקווה, מוסיקה, 1987.